

Agata WOŹNIAK-KRAKOWIAN

Aspiracje edukacyjne i zawodowe młodzieży województwa katowickiego (obecnie śląskiego)

Aspiracje są ważnym elementem działania, wyboru drogi życiowej, edukacji i rozwoju człowieka. Wzrost poziomu aspiracji jest cechą charakterystyczną społeczeństw rozwiniętych, do których i my aspirujemy. Wybór drogi życiowej jest szczególnie istotny w okresie dorastania. Może on bowiem zdecydować o przyszłym życiu jednostki.

Okres między 14 a 18 rokiem życia jest okresem gwałtownych zmian fizycznych, psychicznych i społecznych. Jest to okres dojrzewania, który jest przejściem do wieku dorosłego. Może być on krótszy lub dłuższy, zależnie od tego, w jaki sposób widzą młodzi siebie, widzą ich dorośli, oraz od granic w jakich społeczeństwo pozwala nastolatkom na odkrywanie i poznawanie świata. Młodzi szukają potwierdzenia siebie we własnych opiniach, w opiniach osób dla siebie ważnych (rówieśnicy, rodzice, nauczyciele). Wpływa to na tworzenie się aspiracji różnego rodzaju. Znajomość aspiracji i ich prawidłowości funkcjonowania może być (i jest) wykorzystywana w praktyce szkolnej przy organizowaniu i kierowaniu procesem uczenia się, w działalności twórczej.

Aspiracje kształtują się pod wpływem doświadczeń osobistych, środowiskowych, warunków bytu, różnych oddziaływań: socjalizacyjnych, wychowawczych, które pobudzają do działania, do dokonania zmian w sobie i otoczeniu. Znajomość aspiracji młodzieży pozwala na prognozowanie kierunków rozwoju oświaty, zatrudnienia. Wymaga to opracowania metod oddziaływania wychowawczego i sformułowania wskazań dotyczących kształtowania aspiracji edukacyjnych wśród młodzieży. W związku z tym pomocna jest znajomość aspiracji młodzieży oraz kierujących nimi prawidłowości.

Wieloznaczność pojęcia aspiracji

Aspiracje w różnych publikacjach naukowych nie są jednolicie określone. Często są utożsamiane z pragnieniami, życzeniami, dążeniami lub też ze wszyst-

kimi tymi pojęciami naraz. W zależności od dyscypliny naukowej, która zajmuje się aspiracjami, są różnie określone. Pojęcie aspiracji oraz jej poziomu jest wieloznacznie rozumiane w literaturze psychologicznej, pedagogicznej, socjologicznej.

W ujęciu psychologicznym aspiracje są jednym ze składników osobowości. Wyznaczają kierunki działania, aktywizują osiągnięcia np. szkolne uczniów, wpływają na wybór zawodu, stymulują aktywność społeczną, kulturalną, inspirowanie nawiązywanie kontaktów interpersonalnych (por. Z. Skorny. 1993). Aspiracje to także życzenia, pragnienia, zamierzenia dotyczące wyników własnego działania, drogi kształcenia, a także antycypacja osiągnięcia ważnego dla człowieka celu (por. Z. Skorny. 1980).

Aspiracje bywają określane jako szczególnie silne życzenia, trwałe, dotyczące właściwości lub stanu, jakimi ma charakteryzować się życie w przyszłości, a także obiektów (celów, wartości, dóbr), jakie w przyszłym życiu człowiek chciałby osiągnąć (por. A. Janowski. 1977).

Generalnie, psychologowie różnych orientacji określają aspiracje jako przekonania o własnych możliwościach, w oparciu o które ludzie oceniają swe wyniki działań jako udane lub nieudane. Wiele definicji aspiracji w ujęciu psychologicznym posługuje się terminem aspiracje i poziom aspiracji zamiennie, określając poziom aspiracji jako spodziewany poziom wykonania określonej czynności. Zdaniem Z. Skornego (1980) autorzy tych definicji łączą poziom aspiracji z zamiarem osiągnięcia określonego celu, w określonym czasie, w określony sposób, z wkładem określonego wysiłku na określonym poziomie wykonania. Poziom aspiracji to cel, jaki jednostka stawia przed sobą, coś co stara się osiągnąć, co spodziewa się osiągnąć. Osiągnięcie celu uważane jest za sukces, niepowodzenie w osiągnięciu celu — za porażkę.

Zamiennie z aspiracjami występują takie terminy, jak: nadzieje, oczekiwania, perspektywy życiowe, marzenia, a nawet pretensje. Potoczne rozumienie aspiracji dotyczy pragnienia osiągnięcia cenionych przez człowieka wartości, tzn. przedmiotów, czy stanów uznawanych przez jednostkę za ważne, o które warto zabiegać.

W ujęciu socjologicznym aspiracje rozumiane są jako zespół dążeń wyznaczonych przez hierarchię celów-wartości, które jednostka akceptuje i które wpływają na jej życiowe plany (por. E. Jarosz, E. Syrek. 1992). Wartości wg J. Szczepańskiego (1970) są elementem kultury, który ujawnia się w procesie ontogenetycznym jednostki. Wartości określają hierarchię potrzeb społecznych i dążeń ludzkich, są czynnikami, które wpływają na wybór środków zaspakajania potrzeb. Stanowią kryterium wyboru ogólnospołecznych dążeń, funkcjonują jako standard indywidualnej drogi życiowej, w ramach określonego społeczeństwa, różnicują dążenia ludzi między sobą, wpływają na osobowość. Społeczeństwo tworzy istotne dla życia społecznego wartości, które sankcjonowane są przez kontrolę społeczną. Jednostka je akceptuje w zależności od sfery moty-

wacyjnej, ale i owa sfera motywacyjna kształtowana jest w dużej mierze przez społeczeństwo.)

Nie ma jedności wśród badaczy, w interpretacji aspiracji, gdyż uważa się je także za kategorie potrzeb świadomych, odnoszących się do przedmiotów i wartości aktualnie posiadanych lub takich, które wymagają stałego odnawiania, a są uznawane za godne pożądania (por. A. Kłoskowska 1970). Wielu socjologów, mówiąc o aspiracjach, używa różnych określeń: potrzeby, dążenia, zainteresowania, zamierzenia, pragnienia, orientacje życiowe, plany życiowe, ich cechę w pewnym stopniu konstytutywną stanowi aktywność podmiotu ukierunkowana na cel-wartość. Elementem wiążącym aspiracje i inne określenia tego stanu jest wartość. Kierunek aspiracji, ich przedmiot zależy od rodzaju uznawanych wartości. W wyznaczaniu go uczestniczą: hierarchia akceptowanych przez jednostkę celów, determinujących jej plany życiowe lub spodziewane wyniki podjętego działania. Badając aspiracje, można ustalić uznawane i realizowane przez człowieka wartości.

(Ujęcia psychologiczne problematyki aspiracji koncentrują się na indywidualnych osiągnięciach i motywacjach do działania jednostki.) Socjologiczne czy pedagogiczne podejście do aspiracji koncentruje się wokół konfrontacji wartości jednostki z wartościami aprobowanymi i preferowanymi przez określony typ społeczeństwa.

Czynniki wpływające na kształtowanie się aspiracji

Determinanty kształtowania się aspiracji mają charakter psychologiczny i socjologiczny. Wynikają z określonych wpływów społecznych i osobowości danego człowieka. Jednym z czynników kształtujących aspiracje jest *kulturowy ideał osobowości*. Zdaniem J. Szefer-Timoszenko (1981) to *ideał wychowawczy narzucony jednostce w toku socjalizacji. Uzależniony on jest od formacji społecznej, klasy społecznej i konkretnego środowiska* (s. 47). Im wyższy poziom aspiracji społeczeństwa, wyrażonej w obowiązującym wzorze osobowym, tym wyższy poziom aspiracji obowiązujący jednostkę. Im bardziej identyfikuje się człowiek z obowiązującym ideałem kulturowym, tym większy jest jego wpływ na osobowość.

Występowanie aspiracji, ich rozwój i kształtowanie nowych rodzajów jest cechą społeczeństw nowoczesnych, w których dominuje typ osobowości nowoczesnej charakteryzującej się: wysokim poziomem osiągnięcia, wysokim poziomem empatii, nonkonformizmem, przekonaniem o możliwości okiełznania świata fizycznego, rezygnacją z fatalizmu i wiary w przeznaczenie, a także orientacją na przyszłość (por. M.S. Szczepański. 1992). Określony typ społeczeństwa determinuje rozwój społeczny i kształtuje określone aspiracje. Szeroko rozumiana kultura, a zwłaszcza wzorce kulturowe preferowane na określonym etapie rozwoju społeczeństwa, propagowane głównie przez media wpływają w istotny spo-

sób na formowanie zalecanych idei i wartości, które są podstawą tworzenia się aspiracji w różnych sferach życia (por. E. Syrek. 1989). Wzory takie propaguje głównie telewizja i radio, kreuje styl życia, ideały, wzory zachowań poprzez lansowanie określonych sylwetek ludzi. Przybiera to w skrajnych przypadkach postać bezkrytycznego naśladownictwa, co w efekcie prowadzi do zaburzeń osobowości.

Jednak najistotniejszym czynnikiem społecznym determinującym kształtowanie się aspiracji i ich poziomu jest rodzina. W niej dziecko zdobywa pierwsze doświadczenia społeczne, wzorce postępowania i poznaje obowiązujące normy. Rodzice poprzez swój przykład uczą dziecko oceniać innych, stosując własne kryteria oceny. Na podstawie obserwacji zachowań rodziców, ich sądów, opinii dziecko postrzega inne osoby. Przyjmując kryteria rodziców za własne. Przez wychowanie rodzice w sposób bezpośredni kształtują aspiracje swych dzieci, często narzucając im własne ambicje, niespełnione marzenia czy niezrealizowane aspiracje. Nieszczęśliwe w rodzinie są te dzieci, których rodzicom w życiu się nie powiodło. Muszą one realizować plany i aspiracje zgodne z ich oczekiwaniami. Stają się „niewolnikami” oczekiwań rodziców, którzy odkrywają w nich talenty i kształtują tylko te, które są potrzebne do zaspokojenia własnych niespełnionych ambicji i aspiracji.

Liczne badania naukowe potwierdziły wpływ na kształtowanie się aspiracji (zwłaszcza edukacyjnych) takich zmiennych, jak : pochodzenie społeczne rodziców, ich wykształcenie, zawód czy warunki materialne. Dzieci nie mogą odnosić sukcesów za rodziców, nawet te bardzo zdolne. Jeśli rodzice wywierają presję, by dzieci osiągnęły to, czego im się nie udało w określonych dziedzinach życia wtedy czują się zagubione. Reagują, rozpaczają, przygnębieniem i niechęcią do innych. Czynnikiem sprzyjającym rozwojowi dziecka w rodzinie jest atmosfera rodzinna, wzajemna relacja między członkami w rodzinie i ogólny klimat emocjonalny. Nie ma takiej rodziny, w której nie popełniono w procesie wychowania żadnego błędu. O tym, czy system wychowawczy jest wadliwy, czy nie, decyduje rodzaj i częstość popełnianych błędów wychowawczych. Świadczy o tym wzrastająca liczba dzieci i młodzieży niedostosowanej społecznie, przejawiających niepowodzenia różnego typu. Często rodziny, zdaniem E. Jarosz, E. Syrek (1992), nie dysponują wystarczającymi możliwościami wyposażenia dzieci w precyzyjną perspektywę życiową, a także szanse jej realizacji. Prowadzi to do trudności wchodzenia w życie społeczne. Rodzice nie potrafią czasami zapewnić własnym dzieciom warunków pomyślnego startu życiowego. *Im wyższy poziom kulturalny i oświatowy rodziny, tym silniej zachowane aspiracje edukacyjne w stosunku do dzieci. System edukacyjny przestaje być czynnikiem mobilności społecznej przez wykształcenie, a staje się czynnikiem utrwalającym zastaną strukturę* (H. Muszyński. 1990. s. 59 – 60).

√ Na kształtowanie się aspiracji młodych ludzi wywierają wpływ również standardy grupowe: rodziny, grup rówieśniczych, a także standardy grupowe wytworzone przez szkołę. Szkoła, realizując swe funkcje wychowawcze i so-

cializacyjne, wpływa na aspiracje przez treści programowe nauczania i interakcje wychowawcze ucznia i nauczyciela. Badania nad rolą szkoły w kształtowaniu aspiracji wykazały, że poziom osiągnięć szkolnych w znaczący sposób wpływa na ich kształtowanie, zwłaszcza aspiracji edukacyjnych, zawodowych i społeczno-kulturowych (por. Z. Kwieciński. 1980).

Polska szkoła nie ma najlepszej opinii wśród uczniów, rodziców, a nawet nauczycieli. *W obecnym kształcie jest daleka od tego, iżby służyła powszechnemu kształceniu jednostek o szerokich horyzontach intelektualnych, otwartych i twórczych, zdolnych do dalszego własnego rozwoju, o rozwiniętych potrzebach kulturowych, przygotowanych do zaangażowanego uczestnictwa we współczesnym świecie oraz zdolnych do twórczego kształtowania życia zbiorowego i własnego w harmonijnym powiązaniu* (H. Muszyński. 1990. s. 29 – 30). Oceny szkolne, jakie uzyskują uczniowie, szczególnie silnie wpływają na poziom aspiracji edukacyjnych i zawodowych. Szkoła jest bowiem, pierwszym weryfikatorem uzdolnień dzieci i oczekiwań rodziców. Dzieci i młodzież w szkole są oceniane przez nauczycieli, rówieśników, bywa że krytykowane, a nawet ośmieszane. To nauczyciel ocenia poziom wiedzy ucznia, jego możliwości intelektualne, cechy osobowości, zachowanie w grupie. Pozwala to na motywowanie uczniów do nauki, rozwijanie zainteresowań. Nauczyciel pobudza potrzebę osiągnięć, potrzebę poznawczą, a tym samym kształtuje aspiracje uczniów adekwatne do ich możliwości. Coraz częściej aspiracje uczniów zależne są od zmieniających się czynników środowiskowych i niektórych zmiennych osobowościowych, takich jak: samoocena, potrzeba sukcesu, niepowodzenia czy procesy motywacyjne (por. A. Lewowicki. 1993).

Na kształtowanie aspiracji dzieci i młodzieży i ich poziomu istotny wpływ mają standardy grupowe. Są nimi aspiracje przejawiane przez członków danej grupy. Funkcję standardu grupowego mogą spełniać także wyniki działania osiągnane przez daną grupę. Stanowią one układ odniesienia, w stosunku do którego jednostka ocenia własne działanie. Wpływ standardu grupy jest następstwem informacji przekazywanej jej członkom w formie twierdzeń lub za pośrednictwem formułowanych wobec nich oczekiwań, żądań, nakazów. Jak wykazały wyniki badań eksperymentalnych, poziom aspiracji jednostki upodabnia się do przejawianych aspiracji w danej grupie. Wpływ ten jest przy tym uzależniony od identyfikacji z grupą i pozycji jednostki w grupie.

Młodzież w okresie dorastania przeżywa bunt wobec dorosłych, wobec autorytetów rodzinnych, szkolnych i swego miejsca szuka wówczas w gronie rówieśników. Bez wątpienia grupa rówieśnicza jako punkt odniesienia ma dla młodzieży w tym okresie dominujące znaczenie, ponieważ reguluje w pewien sposób układ wartości i aspiracji indywidualnych, także w sytuacji funkcjonowania poza nią. Funkcję standardu pełnią również wyniki działania osiągnane przez członków grupy. Jednostka ocenia wynik własnego postępowania w odniesieniu do wyników grupy.

W sytuacji gdy rodzina i szkoła nie stanowią punktu odniesienia dla młodzieży, skupia się ona w grupach, które niestety mają charakter często subkulturowy lub „sekiarski”. Ku sektom zwracają się zwłaszcza młodzi ludzie, którzy mają kłopoty z akceptacją przez otoczenie. Grupy te w dominujący sposób wpływają na pragnienia, dążenia i zamierzenia jednostki. Gdy aspiracje jednostki są akceptowane przez grupę, to może ona udzielić jednostce poważnego wsparcia, jeśli jednak ich nie akceptuje, to będzie je zwalczać.

• Wytworzenie się określonych aspiracji oraz ich poziomu uzależnione jest od struktury osobowości. Jednym z jej składników są przejawiane przez człowieka postawy ryzykanckie i asekuranckie, role pełnione przez jednostkę, a także obraz własnej osoby, sukcesy i niepowodzenia doznane w działaniu (doświadczenia osobiste), poziom neurotyzmu, samoakceptacja, właściwości temperamentalne, itp.

Sukcesy i niepowodzenia oddziałują na poziom aspiracji za pośrednictwem samooceny. Sukcesy powodują podwyższanie się poziomu aspiracji, niepowodzenia — obniżanie. Sukcesowi towarzyszy stan emocjonalny przyjmujący formę zadowolenia, przyjemności, radości z uzyskanego wyniku. Niepowodzeniu towarzyszy poczucie niezadowolenia, rozczarowania, przykrości i zniechęcenia wywołanego niepomyślnymi skutkami własnego działania. Sukcesy i niepowodzenia są określane jako sytuacyjne determinanty poziomu aspiracji lub jako „aktualne czynniki sytuacyjne” wpływające na kształtowanie się poziomu aspiracji. Zależą one również od samooceny. Pod wpływem wysokiej samooceny wytwarza się wysoki poziom aspiracji, niskiej samoocenie towarzyszy zwykle niski poziom aspiracji. Samoocena wpływa na przebieg procesów motywacyjnych. Zależą one od przewidywanej wartości sukcesu lub niepowodzenia, motywacji osiągnięć i unikania oraz poziomu lęku.

Na kształtowanie się poziomu aspiracji zgodnie z założeniami teorii motywacji osiągnięć wpływa dominacja jednego z procesów motywacyjnych — motywacji osiągnięć lub motywacji unikania. Motywacja osiągnięć sprzyja kształtowaniu się poziomu aspiracji. Osoby, u których ten typ motywacji dominuje, reagują na sukces podwyższaniem się poziomu aspiracji, zaś na niepowodzenie — obniżeniem. Dążą do podjętego celu w konsekwentny sposób, przejawiają pewność siebie, znają swe możliwości, nie podejmują działań ryzykownych, wykazują niski poziom lęku przed niepowodzeniem. Osoby, u których w działaniu dominuje motywacja unikania, mają zaniżony poziom aspiracji lub zawyżony w stosunku do możliwości osiągnięcia wyznaczonego celu. Regulacyjna funkcja tego sposobu kształtowania się poziomu aspiracji polega na tym, że sprzyja on uniknięciu lęku oraz doznaniu upokorzenia wskutek niepowodzenia. Z tego względu wiedza dotycząca aspiracji oraz kierujących nimi prawidłowościami jest pomocna psychologom, socjologom, pedagogom. Znajomość uwarunkowań i poziomu aspiracji życiowych ludzi pozwala na zrozumienie i analizę zachowań społecznych i indywidualnych w szerokim wielowymiarowym aspekcie.

Przedmiot i problematyka badawcza

Przedmiotem niniejszych badań były aspiracje edukacyjne młodzieży różnych typów szkół ówczesnego województwa katowickiego oraz kierunki zmian i ich dynamika w latach 1990 – 1998. Badano aspiracje uczniów klas VII i VIII szkół podstawowych oraz młodzieży maturalnej szkół średnich województwa katowickiego, które ponad dwa lata temu definitywnie przestało istnieć w starych granicach. Na jego miejscu pojawiło się śląskie, stanowiące hybrydę części bielskiego, częstochowskiego i właśnie katowickiego. Jednak terytorialnym układem odniesienia było ówczesne województwo katowickie.

Badania tego mają charakter diagnostyczno-opisowy. Przedmiotem ich są aspiracje edukacyjne młodzieży zależne od zachodzących zmian społeczno-ekonomicznych na Śląsku, sytuacji na rynku pracy czy możliwości uzyskania zatrudnienia. Dokładne poznanie aspiracji jest przydatne w działalności wychowawczej, stanowią one podstawę przewidywania zachowań ludzi w przyszłości.

Aspiracje edukacyjne młodzieży zależą od:

- zmiennych osobniczych: wiek, płeć, miejsce zamieszkania, długość drogi kształcenia, klasa, typ szkoły;
- sukcesów i niepowodzeń edukacyjnych, wyników w nauce, doświadczeń osobistych;
- społecznych, gospodarczych, politycznych wydarzeń na Śląsku w latach dziewięćdziesiątych;
- zmian w różnych sferach życia (kulturowych, obyczajowych, wpływów mediów itp.);
- uwarunkowań rodzinnych: wykształcenie rodziców, wykonywane przez nich zawody, tradycje rodzinne;
- uznawanych wzorów osobowych; rodzice, nauczyciele, rówieśnicy, „idole”, „guru” itp.;
- uwarunkowań prestiżu społecznego w miejscu zamieszkania.

Aspiracje mają przeważnie charakter inferencyjny (ukryty), bowiem o ich istnieniu dowiadujemy się za pomocą wypowiedzi młodzieży lub/i za pomocą obserwacji zachowań (wskaźniki behawioralne). Są to bowiem zmienne dyspozycyjne, których nie jesteśmy w stanie obiektywnie określić, ale o istnieniu których wnioskujemy na podstawie zmian zachowania badanych, głównie bezpośrednich wypowiedzi.

W badaniach zastosowano metodę badań surveyowych i wskazania metody badań terenowych. Metoda badań sondażowych (surveyowych) pozwala na zebranie informacji o strukturze społecznej, jej funkcjach, o sile, kierunkach zmian różnego rodzaju procesów społecznych (takich jak np. aspiracje). Są to badania środowiskowe, dotyczą określonego środowiska (np. uczniowskiego), zarazem są to badania terenowe (teren województwa katowickiego).

Badaniami objęto młodzież w okresie dorastania (13 – 19 lat), uczącą się w ostatnich klasach szkoły podstawowej i uczniów szkół średnich różnych ty-

pów; licea ogólnokształcące, technika zawodowe, licea zawodowe, zasadnicze szkoły zawodowe. Jest to grupa pokoleniowa różniąca się długością kształcenia, zasobem posiadanej wiedzy, doświadczeniem życiowym, przygotowująca się na różnych poziomach do wejścia w dorosłe życie.

Głównym narzędziem zbierania danych był kwestionariusz ankiety *Aspiracje* własnego autorstwa. Skategoryzowany kwestionariusz ankiety zawierał 18 pytań w dwóch wersjach (pierwsza dla uczniów ostatnich klas szkoły podstawowej, druga dla młodzieży z różnych typów szkół średnich). Pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety *Aspiracje* to pytania otwarte, półotwarte, zamknięte, pytania filtrujące i weryfikacyjne. Badając aspiracje perspektywiczne dotyczące pragnień i zamierzeń uczniów zastosowano pytania zamknięte i otwarte. Są to pytania alternatywne zawierające odpowiedzi: *tak*, *nie*, a także pytania skategoryzowane w postaci kafeterii, którym przyporządkowano kilka odpowiedzi, spośród których młodzież wybiera właściwe dla siebie. Pytania te są zróżnicowane ze względu na poziom aspiracji. Pytania otwarte dotyczą perspektyw życiowych i przybierają postać pytań typu: *Kim chciałbyś zostać w przyszłości ... itp.*

Organizacja badań

W badaniach łącznie wzięło udział 665 uczniów. Przeprowadzono je w drugiej połowie października 1998 na terenie pięciu szkół podstawowych i trzech rodzajów szkół średnich: liceum ogólnokształcące, liceum zawodowe, technikum (o różnych specjalnościach). Badania wykonała Pracownia Badań Społecznych w Katowicach, a zostały zrealizowane w formie ankiety audytoryjnej. Przedstawione dane pochodzą z bezpośrednich wypowiedzi badanych uczniów, które podzielono na dwie grupy:

- młodzież kończąca szkołę podstawową — uczniowie VII i VIII klas w wieku 12 – 16 lat;
- młodzież kończąca szkołę średnią — uczniowie klas maturalnych w wieku 17 – 20 lat:
 - liceum ogólnokształcące — 28,5 %;
 - technikum — 46,4 %;
 - liceum zawodowe — 25,1 % badanej populacji uczniów szkół średnich.

Młodzież z obydwóch powyższych grup znajduje się w szczególnym, przełomowym momencie życia. Związane jest to ze zmianą środowiska szkolnego często również rówieśniczego, co zmusza młodych ludzi do planowania przyszłości i podejmowania decyzji dotyczących dalszego kształcenia. Analiza aspiracji edukacyjnych i zawodowych młodzieży ma charakter poznawczy, eksploracyjny. Określa tendencje i ich kierunki rozwojowe. Dotyczy takich zagadnień, jak:

- motywy nauki a samoocena i aspiracje edukacyjne badanej młodzieży;
- zadowolenie ze swojej szkoły i ewentualna zmiana;
- perspektywy dalszej nauki;
- motywy wyboru zawodu i cele życiowe w opinii uczniów;
- struktura społeczno-demograficzna młodzieży a aspiracje edukacyjne i zawodowe.

Aspiracje edukacyjne i zawodowe w opinii młodzieży województwa katowickiego

Obszerna literatura naukowa wskazuje na wielość uwarunkowań społecznych aspiracji edukacyjnych. Głównie zróżnicowanie szans kształcenia związane jest z miejscem zamieszkania — miastem, a wsią — oraz z pochodzeniem społecznym i wykształceniem rodziców. Badana młodzież to głównie mieszkańcy dużych miast — liczących powyżej 50 tysięcy mieszkańców — 71,2%, w przypadku młodzieży klas maturalnych i 72,1 % w przypadku uczniów klas VII i VIII szkół podstawowych. Około 18% uczniów klas maturalnych mieszka w mniejszych miastach (do 50 000), podobnie jak 19% uczniów ostatnich klas szkoły podstawowej. Na wsi mieszka 8,2% uczniów szkół średnich i 6,9% uczniów szkół podstawowych badanej populacji.

W grupie uczniów szkół podstawowych zdecydowana większość, bo 88,9%, uczęszcza do szkoły mieszczącej się w ich miejscowości zamieszkania. Jak wykazały badania przeprowadzone przez katowicką Pracownię Badań Społecznych, tylko co dziesiąty uczeń uczęszcza do szkoły w innej miejscowości. W grupie uczniów szkół średnich niemal dwie trzecie ankietowanych (65,5%) uczęszcza do szkoły mieszczącej się w miejscowości zamieszkania. Co trzeci uczeń podaje (34,2%), że dojeżdża do szkoły, która znajduje się w innej miejscowości. Im stopień urbanizacji miejscowości jest wyższy, tym więcej wśród jej mieszkańców inteligencji, pracowników sektora usług, przedsiębiorców, przedstawicieli wolnych zawodów. *Przeciętne wykształcenie mieszkańców wsi jest niższe od przeciętnego wykształcenia mieszkańców miast* (E. Syrek. 1986. s. 86).

Często losy dzieci determinowane są przez poziom wykształcenia i aspiracji rodziców. Następnie przez środowisko — im urbanizacja jest mniejsza, tym „gorzej” z oświatą i kulturą. Na wsi jest mniej rodzin edukogennych. Wyróżnia je wykształcenie powyżej przeciętnego poziomu w miejscu zamieszkania. Rodziny takie dbają o stymulowanie, od najwcześniejszych lat, rozwoju intelektualnego dziecka poprzez kontakty z kulturą, zdobyciami cywilizacyjnymi i kształtowaniem aspiracji.

Na naszą ankietę odpowiedziało ogółem 665 osób, 354 osoby to chłopcy (168 to uczniowie klas maturalnych — 52,4%, 146 to uczniowie klas VII i VIII szkoły podstawowej — 47,7%), 311 dziewczęta (151 to uczennice klas matu-

ralnych — 47,6%, 160 to uczennice ostatnich klas szkół podstawowych — 52,3%).

Młodzież szkół średnich zapytano o pochodzenie społeczne, dając jej do wyboru „tradycyjne” kategorie analityczne: chłopskie, robotnicze, inteligencje. Najczęściej uczniowie ci przypisywali sobie pochodzenie robotnicze. Z przeprowadzonych badań wynika, że wśród ankietowanej młodzieży w liceach ogólnokształcących jest nadreprezentacja młodzieży pochodzenia inteligentnego, a niedoreprezentowanie młodzieży pochodzenia chłopskiego. Na Śląsku jest niewiele typowych rodzin chłopskich. Śląską wieś zamieszkują głównie rodziny robotnicze.

W technikach dominuje młodzież pochodząca z rodzin robotniczych i inteligentnych, przy znikomym procencie (2,7) młodzieży pochodzenia chłopskiego. W liceach zawodowych młodzież pochodzenia chłopskiego w ogóle nie ma swej reprezentacji. W tego typu szkołach dominuje młodzież pochodząca z rodzin robotniczych (81,3%), natomiast młodzież pochodzenia inteligentnego stanowi zaledwie 15%.

Wyraźne są również zróżnicowania w wyborach szkół ponadpodstawowych dokonywane przez młodzież klas VII i VIII szkół podstawowych ze środowisk miejskich i wiejskich. Uczniowie ze wsi najczęściej decydują się na zasadnicze szkoły zawodowe, ewentualnie technika różnych specjalności, natomiast uczniowie z miast najczęściej preferują licea ogólnokształcące.

Zdaniem socjologów w edukację skłonni są inwestować ludzie i tak już dobrze wykształceni oraz lepiej sytuowani, znający wartość nauki. Ludzie ci uznają wykształcenie za ważną potrzebę zajmującą szczególne miejsce w ich systemie wartości. Stąd ich dzieci częściej posyłane są i same wybierają te szkoły, które dają im większe możliwości rozwoju i kształcenia. Dzieci i młodzież z rodzin inteligentnych zdaje sobie sprawę, że może zdobyć wykształcenie wykorzystując bezpłatne, instytucjonalne drogi kształcenia, poza tym wykształcenie i rozwój jest w tych rodzinach wartością oczywistą. Potwierdzają to nasze badania ankietowe, których wyraźnie wynika, że wykształcenie rodziców koreluje z posyłaniem dzieci do takich typów szkół, aby zdobyły one wykształcenie co najmniej takie samo jak rodzice lub od nich wyższe. Z badań ankietowych wynika, że matki i ojcowie z wykształceniem średnim częściej posyłają swe dzieci do techników. Natomiast matki i ojcowie z wykształceniem wyższym kształcą swe dzieci najczęściej w liceach ogólnokształcących.

W przypadku uczniów szkół podstawowych dzieci te najczęściej wskazywały — zarówno w odniesieniu do matek, jak i ojców — wykształcenie rodziców na poziomie średnim! Daje to obraz takiej struktury wykształcenia rodziców, w której jedna piąta z nich — według wskazań dzieci — ma mieć wykształcenie wyższe. Struktura taka odbiega od struktury wykształcenia mieszkańców województwa katowickiego, a także miast, w których badania były realizowane. Przy losowym doborze szkół zjawisko to można ocenić dwójako.

Po pierwsze, część dzieci nie umie określić, nazwać wykształcenia rodziców, ponieważ go nie zna, nie wie, jaki poziom wykształcenia mają rodzice.

Po drugie, część zaś świadomie zawyża ten poziom, bowiem się wstydzi, nie chce przyznać się do tego, jakie wykształcenia mają ich rodzice. Wskazuje na to zestawienie podawanego przez dzieci wykształcenia z listą wykonywanych przez ich rodziców zawodów (także deklarowanych przez dzieci).

Badana młodzież miała trudności z określeniem jaki zawód wykonują ich rodzice. Znaczna część odpowiedzi to opis charakteru pracy, rodzaju zajęcia, stanowiska, a nawet miejsca pracy, a nie faktycznie wykonywanego zawodu. Świadczy to o nieznamości pracy, a głównie zawodu, jaki wykonują rodzice. W przypadku określenia zawodu matki około 15% ogółu badanych nie udzieliło żadnej odpowiedzi. Pozostałe wskazania uczniów podzielono na kategorie, z których najczęściej wymieniane odpowiedzi zamieszczono w tabeli 1.

Tabela 1. Określenie zawodu matki

w szkołach średnich			w szkołach podstawowych	
1	pracownice umysłowo-administracyjne (urzędniczki, ekonomistki, księgowe, sekretarki itp.)	21,3%	pracownice w usługach (listonosz, dozorca, sprzedawca, kucharz, krawcowa, sprzątaczką, fryzjerka, telefonistka itp.)	23,5%
2	pracownice w usługach (listonosz, dozorca, sprzedawca, kucharz, krawcowa, sprzątaczką, fryzjerka, telefonistka itp.)	13,2%	pracownice umysłowo-administracyjne (urzędniczki, ekonomistki, księgowe, sekretarki itp.)	16,7%
3	nie pracuje, gospodyni domowa	9,7%	nie pracuje, gospodyni domowa	9,5%
4	pracownice fizyczne	9,4%	pracownice szkolnictwa (nauczycielka, przedszkolanka, pedagog)	7,8%
5	pracownice szkolnictwa (nauczycielka, przedszkolanka, pedagog)	6,9%	pielęgniarki (technicy medyczni, radiolodzy)	6,5%
6	pielęgniarki (technicy medyczni, radiolodzy)	6,6%	pracownice fizyczne	4,9%

W przypadku określenia zawodu ojca młodzież klas maturalnych w 8,8% nie udzieliła odpowiedzi, a u uczniów klas VII i VIII aż 16% nie udzieliło odpowiedzi na nasze pytanie. Najczęściej wymieniane odpowiedzi zawiera tabela 2.

Rozwój i kierunek aspiracji edukacyjnych uwarunkowany jest pozycją społeczną rodziny, określoną poprzez wykształcenie, wykonywany zawód, stanowisko, udział w społeczności lokalnej, miejsce zamieszkania, a także system zinternalizowanych wartości. Miejsce, jakie zajmują rodzice w strukturze społecznej, ma wpływ na atmosferę kulturalną, w jakiej funkcjonuje młody człowiek, na jego poglądy, postawy i dążenia. Rodziny edukogenne poprzez wachlarz form oddziaływań wychowawczych kształtują i rozwijają aspiracje młodzieży.

Tabela 2. Określenie zawodu ojca

w szkołach średnich			w szkołach podstawowych		
1	wykonawczy pracownik fizyczny (elektryk, monter, nawijacz, tokarz, spawacz itp.,)	25,4%	wykonawczy pracownik fizyczny (elektryk, monter, nawijacz, tokarz, spawacz itp.,)	31,1%	
2	górnik	16,3%	górnik	13,1%	
3	rencista, emeryt	11,3%	pracownik w usługach	11,4%	
4	pracownik umysłowo-administracyjny (urzędnik, ekonomista, księgowy)	7,5%	dyrektorzy, kierownicy, specjaliści	7,8%	
5	pracownik w usługach	6,3%	pracownik umysłowo-administracyjny (urzędnik, ekonomista, księgowy)	7,2%	
6	dyrektorzy, kierownicy, specjaliści	5,6%	rencista, emeryt	3,6%	

Różnice szans edukacyjnych pomiędzy dziećmi i młodzieżą miejską a wiejską ujawniają się przede wszystkim na przełomie pomiędzy szkołą podstawową a średnią czy wyższymi szczeblami nauczania. To właśnie na poziomie VII – VIII klasy (około 14 – 15 roku życia) młodzież podejmuje decyzje, które determinują jej karierę edukacyjną. Decyduje o tym wybór kierunku dalszej nauki, który zależy od aspiracji, a te od osiągnięć szkolnych, wpływów rodzinnych i ogólnego poziomu umysłowego ucznia, związanego także z dostępem do dóbr i zdobyczy cywilizacyjnych.

Z naszych badań ankietowych wynika, iż młodzież klas VII i VIII szkół podstawowych ocenia warunki materialne swojej rodziny jako dość dobre — 49% lub jako bardzo dobre — 31%. W ocenie tej nie ma zasadniczych różnic pomiędzy uczniami szkół miejskich i wiejskich. Badania wykazały, że uczniowie „wiejscy” mają większą tendencję do uśredniania swoich warunków materialnych, a uczniowie szkół miejskich nieco częściej niż inni oceniają te warunki jako bardzo dobre. Gorzej warunki materialne swoich rodzin oceniają dziewczęta oraz uczniowie klas VIII. Co jest naturalne, bowiem w okresie dorastania mają oni większe potrzeby materialne związane z wydatkami na własną prezentację (obuwie, ubranie, kosmetyki itp.). Stąd młodzież ta, oceniając sytuację materialną rodziny, opiera się na własnych doświadczeniach związanych z wydatkami na siebie i dostępem do finansów.

Uczniowie klas maturalnych w większości oceniają sytuację materialną własnej rodziny jako: zbliżoną do ocen przeciętnych (głównie uczniowie liceów zawodowych) lub jako dość dobrą (uczniowie techników i liceów ogólnokształcących). Uczniowie z rodzin chłopskich i robotniczych częściej oceniają sytuację materialną jako przeciętną, a uczniowie z rodzin inteligenckich jako dość dobrą. Dziewczęta przypisują sytuacji materialnej swej rodziny częściej niż chłopcy niższe wartości jednak jedni i drudzy oceniają ją jako dość dobrą. Gorzej oceniają warunki materialne swoich rodzin uczniowie liceów zawodowych, zwłaszcza mieszkający na wsi i w małych miastach niż uczniowie z dużych miast.

Motywy nauki a samoocena i aspiracje badanej młodzieży

Poglądy młodzieży, postawy, wartości kształtują się przede wszystkim w środowisku rodzinnym. Od atmosfery domu rodzinnego, jej poziomu kultury, typów zainteresowań zależy stosunek dzieci do nauki szkolnej, ambicje, aspiracje i motywacje do nauki. Młodzież klas VII i VIII jako główne motywy nauki podaje chęć:

- posiadania wiedzy — 38,9%;
- uzyskania lepszych stopni — 30,1%;
- sprostania oczekiwaniom rodziców — 11,4%.

Patrząc na ten rozkład, mamy do czynienia z określeniem nauki jako **wartości: autotelicznej** (nauka, wiedza); łącznie wskazało na nią około 45% wszystkich ankietowanych uczniów, **instrumentalnej** (*uczę się, aby coś osiągnąć, mieć lepsze stopnie, zdać egzaminy* itp.); na którą wskazało łącznie 37,6% respondentów lub jako **wyraz podporządkowania się oczekiwaniom rodziców, nauczycieli** — 14,3%. Dla 50,7% uczniów nauka jest wartością instrumentalną (jeśli doliczyć wypowiedzi swobodne wskazujące na ten motyw). Dotyczy ona takich motywów, jak: chęć osiągnięcia bliżej nieokreślonego „czegoś”, chęć zdobycia dobrego zawodu, chęć dostania się do „lepszej” szkoły itp. Badani zwracali także uwagę na obowiązek, jakim jest nauka w tym okresie.

Motywacja do nauki zależy od akceptacji siebie w roli ucznia. Im ktoś ma wyższą samoocenę, tym jego motywacja jest silniejsza (ma większe natężenie). I odwrotnie: jeśli ktoś ma dużą motywację do nauki, to najczęściej akceptuje siebie w roli ucznia. Uczniowie VII i VIII klas oceniają siebie najczęściej jako uczniów czwórkowych — 48%. Odzwierciedla to znane zjawisko w socjologicznych badaniach struktury społecznej polegające na dążeniu do uśredniania swej samooceny. Z badań ponadto wynika, iż **lepszą samoocenę 32,2% mają dziewczęta niż chłopcy — 21%. Lepiej oceniają siebie uczniowie szkół miejskich niż wiejskich**. Wreszcie badania wykazały, że dobra samoocena ucznia jest związana z dobrą oceną warunków materialnych swojej rodziny. Stąd wniosek, że najwyżej oceniają siebie dziewczęta pochodzące z dobrze sytuowanych rodzin miejskich, dla których nauka jest wartością instrumentalną. Co jest zrozumiałe, bowiem im lepsze stopnie, większa wiedza, tym większe szanse na wybór takiej szkoły, która zapewni zdobycie wymarzonego zawodu.

Uczniowie klas maturalnych szkół średnich uczą się, ponieważ chcą więcej wiedzieć — 53%, chcą otrzymywać lepsze stopnie — 19%, myślą o swojej przyszłości, a ta związana jest z wykształceniem i wiedzą: *nie wyobrażam sobie przyszłości bez szkoły średniej i studiów wyższych...; chcę aby wiedza procentowała w moim przyszłym życiu...* (wypowiedzi badanych uczniów) — 22%. Można uznać, że młodzież ta traktuje naukę i wykształcenie jako „drogę do pracy”, do **osiągnięcia wymarzonego zawodu**. Jest to bowiem główny motyw

nauki maturzystów. Dotyczy to uczniów liceów ogólnokształcących, zawodowych i techników we wszystkich kategoriach społecznych. Samodzielna, najczęściej przemyślana, decyzja winna wiązać się z wyborem szkoły średniej. Jest ona bowiem częścią planu życiowego oraz aspiracji życiowych i edukacyjnych młodzieży.

Badana młodzież, jak wynika z przeprowadzonych badań, wybrała naukę w szkole średniej, bo miała takie ambicje, aspiracje, chciała się dalej uczyć — 83,4%. Interesowała się wcześniej zawodem, który może wykonywać po ukończeniu danej szkoły — 46,1%. Szkoły, które wybierali respondenci, cieszyły się dużą popularnością wśród młodzieży, miały wśród niej „dobrą opinię” — 46,7%.

Z analizy badań wyraźnie wynika, iż motyw chęci kontynuowania nauki jest motywem najważniejszym, następnie zainteresowanie zawodem oraz „namowa kolegów”, popularność szkoły czy przypadek. Świadczy to o braku sprecyzowanych poglądów piętnastolatków i przypadkowym wyborze (u wielu młodych ludzi) szkoły średniej. Potwierdzają to dane uzyskane na podstawie pytania o przyczyny podjęcia nauki w określonej, „tej”, aktualnej szkole średniej. Najczęściej podstawowym motywem podjęcia nauki w aktualnej szkole była chęć jej kontynuowania oraz właśnie namowy starszych kolegów, popularność szkoły, „moda” na określony jej typ i przypadek, który miał decydujący wpływ na wybór szkoły.

Perspektywy dalszej nauki

Przeprowadzone badania wśród młodzieży klas maturalnych wykazały, że zdecydowana większość badanych deklaruje chęć kontynuowania nauki po ukończeniu szkoły średniej, najczęściej na studiach wyższych. Wszyscy ankietowani uczniowie z liceów ogólnokształcących deklarują chęć kontynuowania nauki po zdaniu matury, nieco niższy, ale również wysoki, bowiem 94,6% uczniów techników pragnie uczyć się dalej po ukończeniu szkoły średniej. Najniższy wskaźnik chęci kontynuowania nauki zanotowano w liceach zawodowych — 85% badanych deklaruje, że chciałoby uczyć się dalej.

Chęć dalszej nauki zgłosili wszyscy uczniowie określający swe pochodzenie jako inteligentkie i 90% uczniów pochodzenia robotnicznego. Częściej od pozostałych do szkół wyższych wybierają się uczniowie oceniający swe warunki materialne jako dobre i bardzo dobre, a także ci uczniowie, którzy oceniają siebie jako bardzo dobrych i dobrych. Ta zależność między samooceną a chęcią kontynuowania nauki jest tym większa, im większa jest samoocena. Młodzież taka zdaje sobie sprawę z własnych możliwości intelektualnych i ma rozwinięte aspiracje edukacyjne. Dalsze kształcenie podejmują głównie celujący i bardzo dobrzy uczniowie (w opiniach nauczycieli), ale także uczniowie o konkretnych zainteresowaniach lub uzdolnieniach.

Dlaczego młodzi ludzie chcą się dalej kształcić? Ponieważ zdają sobie sprawę, że w dzisiejszych czasach wykształcenie na poziomie szkoły średniej jest niewystarczające — 67,7%, by znaleźć ciekawą i dobrze płatną pracę — 46,7%, zdobycie „lepszego wykształcenia” daje więcej możliwości wyboru atrakcyjnej pracy — 62,1%. Potwierdzają to badania GUS. Jak podaje raport *Rynek pracy w Polsce w 1996* generalnie wyższe wykształcenie się „opłaca” i to zdecydowanie, co zresztą zauważyła młodzież kilka lat temu i masowo rozpoczęła naukę w liceach ogólnokształcących. Dyplom wyższej uczelni to również zabezpieczenie „parasol” przed bezrobociem, bowiem w grupie ludzi z wyższym wykształceniem jest ono śladowe (na poziomie 2 – 3% w skali kraju). Wykształcenie policealne i średnie przynosi przeciętne wynagrodzenie równe średniej krajowej. Jednak w tych grupach największe jest bezrobocie absolwentów.

Młodzież z województwa katowickiego na pierwszym miejscu w kategorii motywów dalszej nauki po ukończeniu szkoły średniej podaje argument, że po zdobyciu lepszego (wyższego) wykształcenia będzie więcej zarabiać — 26,3%, na drugim miejscu wymienia, że szkoła średnia w dzisiejszych czasach to za mało — 14,5%. Przytoczone dane wskazują, że młodzież klas maturalnych preferuje praktyczne, zwrócone ku przyszłości uzasadnienia: *studia to droga do lepszych zarobków i przyszłości* (z wypowiedzi badanych). Motyw poszerzania własnej wiedzy znalazł się na trzecim miejscu w kategorii chęci kontynuowania dalszej nauki.

Deklarację dalszej nauki, jak wynika z naszych badań, złożyło — 85,3% respondentów. Nieco ponad 13% wybiera się do szkół pomaturalnych lub na różne kursy specjalistyczne. Najpopularniejsze kursy zawodowe według ankietowanych to: prawo celne, kurs komputerowy, sekretarek, księgowych czy maklera giełdowego itp. Najpopularniejsze szkoły pomaturalne i policealne to: ekonomiczna, detektywistyczna, informacyjna, wojskowa, policyjna, studium zarządzania i marketingu. Tendencja taka utrzymuje się już od kilku lat, bowiem już autorzy raportu o stanie oświaty województwa katowickiego w 1993 roku zwracali uwagę, że pojawiły się nowe treści związane z aspirowaniem do takich zawodów, jak: makler giełdowy, biznesmen czy menedżer.

Wśród różnego rodzaju szkół wyższych największym powodzeniem cieszą się (jak wykazały nasze badania): politechnika, uniwersytet i akademia ekonomiczna. Stąd wśród wybieranych dla siebie przez młodzież zawodów największą popularnością cieszą się takie zawody, jak: **automatyk informatyk, elektronik, nauczyciel, specjalista od zarządzania i marketingu** itp. Zawody te wymagają wyższego wykształcenia, specjalizacji i kojarzą się z sektorem usług charakterystycznym dla zachodnich społeczeństw nowoczesnych. Badana młodzież, jak bardzo wielu ich kolegów z innych szkół średnich województwa katowickiego, widziałyby siebie kiedyś na stanowiskach menedżerskich, w działach marketingu lub public relations i obsługi Internetu czy w kancelariach prawniczych.

W dalszym ciągu w województwie katowickim wśród młodzieży dominuje politechniczny model kształcenia się. Zmienia się jednak popularność kierunków na politechnice. Chęć studiowania na politechnice zadeklarowało 30,7% badanych uczniów, głównie na kierunkach: informatyka, architektura, budownictwo, automatyka, transport i komunikacja.

Kontynuację kształcenia na uniwersytecie deklaruje 12,9% badanych, głównie wybierając takie kierunki, jak: filologia (różnego typu), psychologia (od lat oblegana przez kandydatów), informatyka, socjologia i prawo. Jest to tendencja charakterystyczna dla młodzieży z analizowanego województwa.

Akademii ekonomiczną wybiera 12,9% całej badanej populacji. Uczniowie wybierają takie kierunki, jak: marketing i zarządzanie, bankowości i finanse czy wskazanie uczelni ekonomicznej bez podawania kierunku studiów. Jest to zgodne z tendencją ogólnokrajową. Specjaliści od rynku pracy przewidują, że w najbliższych latach spadnie zapotrzebowanie na ekonomistów, a wzrośnie liczba specjalistów od public relations i obsługi Internetu. Stąd między innymi taka duża popularność bibliotekoznawstwa — informacji naukowej czy marketingu i zarządzania. Nasyci się najprawdopodobniej również sektor bankowy, ale zapotrzebowanie na ekonomistę, modalnego omnibusa nadal będzie duże. Inne popularne w opinii naszych respondentów szkoły wyższe to Wyższa Szkoła Pedagogiczna — 3,8% uczniów, Akademia Medyczna — 1,9% uczniów czy inne uczelnie, jak: Akademia Wychowania Fizycznego (głównie fizjoterapia), Akademia Muzyczna, Wyższa Szkoła Policyjna, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa (turystyka i rekreacja), które to wybiera około 15% badanych.

Z przedstawionych danych wynika, że zdecydowanie najczęściej wybierane są kierunki studiów związane z sektorem usług, kojarzących się ze społeczeństwem postindustrialnym. Stąd popularność właśnie informatyki, automatyki, filologii, marketingu, zarządzania, a także psychologii, socjologii, na które zawsze na zasadzie „mody” było wielu chętnych. Wśród wybieranych kierunków nie zanotowano typowych dla regionu górnictwa i hutnictwa. Być może ma to związek z aktualną restrukturyzacją tych dziedzin polskiej gospodarki. Uczniowie są świadomi, że z taką specjalnością w przyszłości nie znajdą pracy.

Jak wykazały badania ankietowe, wyższe szkoły pedagogiczne wybierane są najczęściej przez uczniów pochodzenia chłopskiego i tych, którzy kończą licea zawodowe. Uniwersytety preferują młodzi ludzie pochodzenia inteligentnego i robotniczego oraz — wyraźnie najczęściej — uczniowie kształcący się w liceach ogólnokształcących. Politechniki popularne są wśród młodzieży z rodzin inteligentnych i tych, którzy kończą technikum, a akademię ekonomiczną wybierają uczniowie pochodzenia inteligentnego uczący się w liceach ogólnokształcących.

Dla dzieci z rodzin inteligentnych jest rzeczą oczywistą, że wykształcenie jest podstawą do znalezienia ciekawej, zgodnej z zainteresowaniami pracy, a także cenioną wartością życiową, stąd wybierają uniwersytety i akademie ekonomiczne. Młodzież pochodzenia chłopskiego najczęściej wybiera wyższe

szkoły pedagogiczne, ponieważ nie wierzy we własne siły — ma niższą samoocenę, a szkoły te dają konkretny zawód nauczyciela, który w ich środowisku jest nobilitujący, daje „awans” społeczny. Młodzież pochodzenia robotniczego z dużych miast wybiera najchętniej uniwersytety lub wyższe szkoły prywatne. Wkładając w naukę dużo pracy własnej lub zdając sobie sprawę, że wypadając niekorzystnie na wszelkich egzaminach wstępnych, muszą w edukację inwestować np. płacąc czesne za naukę w szkołach prywatnych lub studiach zaocznych.

Jakie powody skłaniają pytanym maturzystów do dalszego kształcenia się? Najczęściej nasi respondenci wskazywali na:

- chęć zdobycia ciekawej pracy zgodnej z zainteresowaniami — 75,8%;
- na zdobycie atrakcyjnego zawodu — 65,9%;
- większe zarobki, które związane są z premiovaniem wykształcenia — 48%;
- chęć zdobycia wiedzy — 42,9%.

Młodzież chce studiować, bowiem zdaje sobie sprawę, że *studia dają większe możliwości znalezienia pracy*, dają wszechstronny rozwój i wśród młodzieży panuje swoista „moda” na studia. Ponadto w opinii badanych studia dają wymierne korzyści, jak: większe zarobki — 66,1%, pierwszeństwo w zdobyciu atrakcyjnej pracy — 63,3%, lepszą fachowość zawodową — 50,8%, szerokie horyzonty myślowe — 37,3%, „lżejszą pracę” w przyszłości 28,5% czy kierownicze stanowisko 28,2%. Świadczy to o traktowaniu nauki, wykształcenia przede wszystkim w kategoriach instrumentalnych, jako wartości, która umożliwi zdobycie powodzenia finansowego. Własny rozwój w postaci poszerzania horyzontów myślowych znajduje się na ostatnim miejscu wśród pozytywnych korzyści nauki.

Zamierzenia edukacyjne młodzieży sprowadzają się do stwierdzenia, że 94% uczniów z klas maturalnych chce osiągnąć wykształcenie wyższe niż mają ich rodzice i dążenia tego nie różnicują podstawowe cechy społeczno-demograficzne. Zjawisko to określane jest w socjologii jako „mobilność edukacyjna”. Oznacza, iż następuje zmiana pokoleniowa na poziomie posiadanego wykształcenia. Jeśli zmiana ta zachodzi w stosunku do wykształcenia rodziców, mamy do czynienia z mobilnością międzypokoleniową, jeśli zmiana ta dotyczy biografii jednostki, mówimy o mobilności wewnątrzpokoleniowej.

Zdecydowana większość uczniów kończących szkołę podstawową deklaruje chęć dalszej nauki. Jest to zjawisko powszechne wśród uczniów dwóch ostatnich klas szkoły podstawowej. Z przeprowadzonych badań wynika, że dla badanych uczniów szkół podstawowych nauka, uczenie się jest również wartością instrumentalną, której realizacja umożliwia osiągnięcie ważnych celów, jak: praca i płynące z niej wymierne korzyści materialne. Młodzież VII i VIII klas chce się uczyć, ponieważ:

- chce więcej w życiu osiągnąć, a do tego potrzebne jest wykształcenie — 73,9%;
- chce poszerzać swoją wiedzę — 44,4%;

- zdaje sobie sprawę, że po zdobyciu zawodu będzie więcej zarabiać — 36,9%;
- uważa, że szkoła podstawowa to za mało — 30,7%;

Porangowanie odpowiedzi badanych jeszcze wyraźniej podkreśla, że najważniejszą motywacją dla badanych uczniów jest „życiowa konieczność” nauki i szkoły.

Jakie szkoły wybierają nasi uczniowie?

Badania wykazały, że ośmiu na dziesięciu uczniów planuje naukę w szkole średniej typu technikum lub liceum, a co dziesiąty jest zdecydowany na podjęcie nauki w zasadniczej szkole zawodowej. Zrealizowanie takich zamiarów (przy założeniu, że młodzież spotka się z wystarczającą ofertą szkół) prowadzić może do znacznych zmian w dzisiejszej strukturze kształcenia na poziomie ponadpodstawowym. Wymaga to więc dopracowania systemu preorientacji i orientacji zawodowej wśród uczniów.

Zmniejszone zainteresowanie kształceniem zawodowym, bowiem szkoły te wybiera zaledwie 11,4% badanej populacji uwarunkowane jest polietologicznie. Należą do nich takie czynniki, jak: zmniejszenie się liczby szkół zawodowych, związanych z likwidacją szkół przyzakładowych (głównie górniczych, hutniczych), na skutek „upadku” zakładów przemysłowych, brakiem miejsc pracy dla absolwentów tego typu szkół zawodowych. Występuje również zmniejszenie liczby uczniów w klasach (w szkołach) ze względu na trudności w znalezieniu dla uczniów miejsc praktyki zawodowej. Szkół często nie stać na opłacenie uczniowskich praktyk. Najczęściej likwidowane są zasadnicze szkoły górnicze. Stąd od początku lat 90-tych zmieniano w tych szkołach profile kształcenia — z tradycyjnych górnika, hutnika na elektronika czy elektroenergetyka — po to, by absolwenci tych szkół zdobywali zawody atrakcyjne na rynku pracy i nie byli bezrobotnymi górnikami. Tak dzieje się m.in. w Zespole Szkół Górniczych KWK Śląsk w Rudzie Śląskiej. Szkoły utrzymują specjalizację górniczą tylko w klasach dla dorosłych, którzy pracują już w kopalniach, a chcą dalej podnosić swe kwalifikacje w tej dziedzinie lub są szkołami górniczymi tylko z nazwy. Tak jest np. w Zespole Szkół Górniczych w Katowicach, który jako jeden z nielicznych pozostał szkołą górniczą, chociaż tak naprawdę kształci inne specjalności, jak: automatyk w górnictwie czy specjalista systemów komputerowych.

Ze względu na zmianę zapotrzebowań na absolwentów szkół zawodowych na rynku pracy młodzież wybiera głównie te szkoły, których ukończenie da im szansę znalezienia pracy. Należą do nich szkoły zasadnicze związane z usługami. Są to zasadnicze szkoły zawodowe: mechaniczne, samochodowe, gastronomiczne, fryzjerskie, handlowe itp. Dla tej części młodzieży zdobycie zawodu jest wystarczającą ambicją. Nie mają oni aspiracji kształcenia się na wyższym poziomie. Specjaliści z Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową uważają, że

po integracji z Unią Europejską zapotrzebowanie na nisko wykwalifikowaną siłę roboczą się zwiększy, bowiem do nas częściej będą przenoszone technologie wymagające tylko taniej (słabo wykształconej) siły roboczej. Ekonomiści częściej jednak uważają, że będzie zapotrzebowanie na wykwalifikowanych i wykształconych pracowników co najmniej na poziomie średnim.

Młodzież kończąca szkołę podstawową wyraża w 27,5% chęć kontynuowania nauki w technikum (o różnej specjalności). Są to analogiczne specjalizacje jak w przypadku zasadniczych szkół zawodowych, a więc: elektroniczne, gastronomiczne, ekonomiczne, samochodowe, mechaniczne, budowlane i energetyczne. Podobnie przedstawia się sytuacja w przypadku wyboru drogi kształcenia w liceach zawodowych. Wybiera się do nich co dziesiąty wypowiedający się uczeń szkół podstawowych (10,5%). Młodzi ludzie wybierają te licea zawodowe, które cieszą się dobrą opinią (mają renomę), popularnością. Są to licea ekonomiczne i handlowe, które od kilku lat cieszą się największym zainteresowaniem absolwentów szkół podstawowych. Np. w liceum ekonomicznym Zespołu Szkół Ekonomiczno-Chemicznych w Trzebini na jedno miejsce w 1997 roku przypadało czterech kandydatów.

Najwięcej jednak młodzieży ostatnich klas szkoły podstawowej, bo 41,2%, deklaruje chęć kontynuowania nauki w liceum ogólnokształcącym głównie o profilu ogólnym czy humanistycznym. Młodzież ma problemy z połączeniem typu i rodzaju wybieranych szkół średnich. Wśród wskazanych dla tych liceów kierunków, specjalności są takie, które realizowane są w ramach liceów zawodowych (medyczne, ekonomiczne, plastyczne itp.). Wiąże się to z brakami, niedomogami w systemie preorientacji i orientacji zawodowej. Wskazuje również na to stosunkowo duża liczba niezdecydowanych uczniów — 3,3% ogółu badanych, czy nie mających sprecyzowanych zainteresowań w obrębie specjalności szkoły, co stanowi blisko 19% z 306 ankietowanych uczniów klas VII i VIII szkół podstawowych. Stąd potrzeba dopracowania systemu preorientacji zawodowej wśród uczniów szkół podstawowych.

Nie notuje się istotnych różnic w wyborach dokonywanych przez uczniów klas VII i VIII. Wśród siedmioklasistów więcej jest uczniów niezdecydowanych jeszcze co do typu i specjalności szkoły ponadpodstawowej. Jest to szczególnie ważna informacja dla poradni psychologiczno-pedagogicznych i placówek jak Centrum Informacji Zawodowej, bowiem one mogą pomóc uczniom podjąć ważną dla nich decyzję, jaką jest dalsze kształcenie.

Wnioski z badań sugerują, że jeśli zamierzenia młodzieży zostaną zrealizowane, to będziemy mieć do czynienia ze znacznym poziomem reprodukcji poziomu wykształcenia, a co za tym idzie w przyszłości z reprodukcją struktury społecznej. Wskazuje na to wyraźne powiązanie wyboru typu szkoły z poziomem wykształcenia rodziców. Im wyższe deklarowane przez dzieci wykształcenie rodziców, tym częściej młodzież decyduje się na takie szkoły, które dają lepsze przygotowanie do szkół wyższych. Do liceów ogólnokształcących wy-

biera się głównie młodzież z rodzin lepiej wykształconych, tzn. z co najmniej średnim wykształceniem. Wśród uczniów, których ojcowie mają wykształcenia podstawowe, ponad 50% wybiera dla siebie szkołę zawodową, a tylko 10% liceum ogólnokształcące. Wśród uczniów, którzy przypisują swoim ojcom wyższe wykształcenie, jest odwrotnie, 15% deklaruje chęć nauki w zasadniczych, a ponad 50% chce uczyć się dalej w liceum ogólnokształcącym. Analogicznie jest w przypadku wykształcenia matek i preferencji edukacyjnych młodzieży.

Zauważalne różnice są również w wyborach szkół dokonywanych przez chłopców i dziewczęta oraz uczniów szkół „miejskich i wiejskich”. Chłopcy o wiele częściej niż dziewczęta wybierają zasadnicze szkoły zawodowe (dwukrotnie częściej) i technika (trzykrotnie częściej) dające „męskie” zawody, jak mechanik samochodowy, specjalista komunikacji, transportu, elektronik, elektromechanik, automatyk, informatyk przemysłowy itp. Dziewczęta z kolei częściej chcą uczyć się w liceach ogólnokształcących (profile humanistyczne i ogólne) i zawodowych (o profilach ekonomicznych, handlowych, gastronomicznych, fryzjerskich itp.). Zależność ta występuje dwu-, trzykrotnie częściej w przypadku dziewcząt niż chłopców. Dziewczęta bowiem częściej preferują tradycyjny obraz zawodowej roli kobiety związany ze sferą usług dla ludności.

Podobnie zróżnicowane są wybory zawodowe wśród uczniów z miast i ze wsi. Absolwenci wiejskich szkół podstawowych wybierają głównie zasadnicze szkoły zawodowe, które przygotowują do najprostszych zawodów robotniczych lub technika, sporadycznie licea ogólnokształcące. Uczniowie „miejscy” wybierają w 43% liceum ogólnokształcące, co piąty z nich wybiera się do technikum, a zaledwie 10% deklaruje, że wybiera szkołę zawodową. Instytut Badań Edukacyjnych już na początku lat dziewięćdziesiątych odnotował fakt, że dzieci wiejskich jest w liceach ogólnokształcących z roku na rok coraz mniej. Na studia trafiają zaledwie nieliczne osoby z całego rocznika absolwentów „ogólniaków”, a i tak są to w większości dzieci nauczycieli, pracowników administracji, właścicieli przedsiębiorstw usługowych, mieszcących się na wsi, najmniej jest wśród nich dzieci chłopskich. Fakt ten może być zapowiedzią nierówności społecznych w przyszłości wynikających z nierówności szans edukacyjnych.

Województwo katowickie jest silnie zurbanizowane. Szkoły wiejskie są rozproszone tak jak sieć osadnicza stąd akurat w tym regionie ta tendencja nie jest tak wyraźna, jak w wyludniających się województwach północno-wschodnich. Jednak i tu są wyraźne zróżnicowania w wyborach szkół ponadpodstwowich dokonywanych przez dzieci ze środowisk miejskich i wiejskich.

Co więc decyduje o wyborze takiej czy innej szkoły średniej? Według naszych respondentów jest to najczęściej zainteresowanie zawodem, który można wykonywać po ukończeniu szkoły. Następnie jest to zainteresowanie nauką. Zainteresowanie zawodem jest dla ponad jednej trzeciej uczniów klas siódmych i ósmych najważniejszym motywem dokonywanych przez nich wyborów szkół średnich. Wydaje się więc, że dla badanych uczniów szkół podstawowych na-

uka, uczenie się jest wartością instrumentalną, która służy osiągnięciu innych celów. Są nimi praca i — przede wszystkim — gratyfikacje materialne z nią związane.

Młodzież na pytanie, czy po ukończeniu szkoły średniej chce uczyć się dalej, odpowiadała, że tak — 70%, nie — 23%, a 7% nie umiało odpowiedzieć na to pytanie. Taki rozkład odpowiedzi wydaje się naturalny. Zauważalny spadek deklaracji o chęci kontynuowania nauki po ukończeniu szkoły średniej jest naturalny, jeśli pamięta się o tym, że dane ogólnopolskie informują o fakcie znacznego odsetka młodzieży kończącej w Polsce naukę na poziomie ponadpodstawowym. Ponadto pytaliśmy o dalszą naukę po ukończeniu szkoły średniej uczniów klas VII i VIII, co odwołuje się do odległej perspektywy czasowej, które może ulec znacznej zmianie.

Mimo tych spostrzeżeń i tak badana młodzież w większym procencie chce kontynuować naukę na poziomie ponad średnim niż wskazują na to aktualne dane ogólnokrajowe i wojewódzki wskaźnik scholaryzacji. Badania nasze pozwalają przypuszczać, że gdyby tylko co drugi z deklarujących dzisiaj uczniów szkół podstawowych (co jest mało realne i hurraoptymistyczne) rzeczywiście chciał uczyć się po skończeniu szkoły średniej, to przy istniejącej obecnie infrastrukturze oświatowej na tym właśnie poziomie zabrakłoby miejsc w ławach dzisiaj istniejących publicznych i niepublicznych szkół wyższych. Do szkół średnich w tej chwili wkraczają uczniowie z tzw. wyżu demograficznego wczesnych lat osiemdziesiątych. Stąd i w tej grupie będzie większa liczba osób, które chcą kształcić się dalej. Nasi respondenci nie mają jeszcze (co jest prawidłowe) skonkretyzowanych planów dalszej nauki na wybranych uczelniach i kierunkach studiów. Najczęściej, jak wskazują badania, nie potrafią uzasadnić, dlaczego chcą studiować, bo nie wiedzą dokładnie, co będzie ich w przyszłości interesować. Zdają sobie jednak sprawę, że wykształcenie daje wymierne korzyści, jest wartością instrumentalną umożliwiającą zdobycie powodzenia finansowego. Młodzież jest zdania, że wykształcenie się opłaca, ponieważ:

- daje lepszą fachowość zawodową;
- przynosi większe zarobki;
- łatwiej zdobyć atrakcyjną pracę na rynku pracy.

Wykształcenie jako poszerzanie horyzontów myślowych ulokowało się na ostatnim miejscu wśród pozytywnych korzyści nauki. Socjologowie obserwowali to już wcześniej, że od lat dziewięćdziesiątych wzrasta wartość wykształcenia, które staje się potrzebą samorozwojową i instrumentalną, służącą czemuś (zdobywaniu pracy, większych zarobków, pozycji itp.). Świadczy to znacznym wzroście rangi wykształcenia w świadomości społecznej. Zmieniła się perspektywa czasowa, której jesteśmy skłonni oczekiwać gratyfikacji wykształcenia w postaci chociażby wyższych pensji.

Podsumowując, należy zaznaczyć, że znakomita większość respondentów, bo aż 87,3%, chce osiągnąć wykształcenie większe niż mają rodzice, a także osiągnąć sukces finansowy, któremu ma sprzyjać wykształcenie. Aktualne dane

na rynku pracy wskazują, że wykształcenie policealne i średnie przynosi przeciętne zarobki równe średniej krajowej. Ale w tych grupach jest najwyższe bezrobocie absolwentów. Stąd istnieje potrzeba wykształcenia „mobilnej” młodzieży, takiej, która będzie w stanie szybko się przekwalifikować i sprostać potrzebom restrukturyzacyjnym rynku pracy. Aktualnie bezrobocie dotyka w coraz większym wymiarze absolwentów szkół wyższych województwa śląskiego. Jeszcze do niedawna dyplom uczelni wyższej nieomal gwarantował miejsce pracy, teraz jest dokumentem ułatwiającym jej znalezienie, nie dającym już takich rękojmi.

Motywy wyboru zawodu i cele życiowe w opinii badanej młodzieży

Zagadnienie wyboru zawodu, czy dokładniej motywu wyboru zawodu, zainteresowania zawodowe i problem aspiracji zawodowych, a co za tym idzie i edukacyjnych jest ściśle związany z określonym etapem rozwoju jednostki, zwanym okresem dorastania. Jest to ważny w życiu człowieka etap procesu decyzyjnego. Etap ten stanowi przedmiot naszego zainteresowania badawczego, bowiem od niego zależy twórcza aktywność jednostki, jej stosunek do pracy oraz podejmowane decyzje edukacyjne i zawodowe.

Prezentowane wyniki dotyczą dwóch grup młodzieży, ostatnich klas szkół podstawowych i średnich. Maturzyści w najbliższej przyszłości chcieliby osiągnąć przede wszystkim **szczęście rodzinne, osobiste (miłość, małżeństwo, dzieci)** — 83,3% badanych zwraca na ten fakt uwagę a na pierwszym miejscu w hierarchii celów życiowych umiejscawia go 48,6%. Jednocześnie podkreślając, że ważna jest interesująca **praca zawodowa** — 60,5%. Na pierwszym miejscu w hierarchii celów życiowych umieszcza ją 21% ankietowanych. Praca ta ma zapewnić majątek i dostatnie życie, co podkreśliło 57,7% badanych, a na pierwszym miejscu wartości materialne, zapewniające bezpieczeństwo egzystencjalne — 11,3% badanych. Jest to zjawisko naturalne dla młodych ludzi, którzy wchodzi w dorosłe życie, bowiem rodzina i praca oraz bezpieczeństwo materialne, stabilizacja egzystencjalna stanowi podstawę prawidłowego funkcjonowania człowieka.

Pośród nielicznych swobodnych sformułowań dotyczących celów życiowych młodzież podkreśla poczucie własnej wartości i użyteczności, chęć kreowania siebie. Świadczą o tym wypowiedzi badanych *chcę odkryć swój cel życiowy, siebie..., to do czego jestem powołany ... chcę sobą coś reprezentować ... mieć spokojne niezbyt męczące życie*. Sens życia nadają takie cele, które skłaniają człowieka do wykonania zadań angażujących w długim czasie. Stanowią więc istotny cel życiowej aktywności. Ponadto mają one związek z wyznaczanymi i zinternalizowanymi przez młodzież wartościami. Są to tzw. wartości ostateczne, bowiem nadają one sens życiu, są najogólniejszymi celami ludzkie-

go życia i wyznaczają najbardziej ogólne i odległe czasowo dążenia. Stąd możemy powiedzieć, że sens życia jest związany z orientacją na wartości i próbą ich realizacji. *Znalezienie własnych punktów orientacyjnych na mapie wartości jest trudne między innymi dlatego, że na nasz stosunek do wartości wpływa wiek, doświadczenie życiowe. Co innego ceni się będąc młodym, co innego wydaje się godne pożądanie w wieku dojrzałym. Stąd proces poszukiwania wartości, nadających sens życiu ma charakter ciągły i dynamiczny* (G. Klimowicz, J. Kościłek-Kubacka, W. Kozłowski. 1994. s. 84).

Łatwiej o dokonanie hierarchizacji wartości młodzieży klas maturalnych, która wchodzi już w dorosłe życie i ma więcej doświadczeń ontogenetycznych niż młodzieży klas VII i VIII szkół podstawowych. Potwierdzają to nasze badania. Spośród danych młodym ludziom do wyboru wartości, takich jak: rodzina, zdrowie, doskonalenie samego się, szczęście osobiste, zdobycie niezależności finansowej, zdobycie wykształcenia, majątek zapewniający dostatnie życie, czas wolny spędzany w gronie kolegów itp., zdecydowanie za najważniejszą uczniowie klas szkoły podstawowej uznają wykształcenie — 70,3%, a na pierwszym miejscu w hierarchii celów życiowych podaje je 32,4% ankietowanych. Następne wartości to rodzina — 5,6% badanych tak uważa (na pierwszym miejscu podaje ją 21%), zdrowie — 53,6% (pierwsze miejsce przypisuje zdrowiu 16% respondentów).

W każdym społeczeństwie wykształcenie ma swoją w miarę określoną wartość związaną z pozycją społeczną, możliwościami zajmowania stanowisk pracy i otrzymania wynagrodzenia w zależności od poziomu wykształcenia. W Polsce coraz częściej doceniamy wartość wykształcenia, bowiem wzrasta jego ranga w świadomości społecznej. Taki model kreują też media, na które młodzież jest szczególnie podatna. Polepsza się sytuacja materialna osób z wyższym wykształceniem. Stąd wykształcenie jest wartością instrumentalną, którą młodzież traktuje jako środek prowadzący do celów ostatecznych i tak *wykształcenie jest środkiem do osiągnięcia takiej wartości jak wiedza, poznanie, zaś bogactwo może być narzędziem do realizacji wieku wartości jak np. piękno czy sława*. (tamże. s. 86). Dążenia uczniów szkół podstawowych związane są przede wszystkim z wykształceniem i pracą — 33,3%, z rodziną — 28,8% i z życiem osobistym — 22,2%. Sam fakt, że uczniowie szkół podstawowych tak podają, jest znaczący. Związane jest to z czynnikami sytuacyjnymi, końcem pewnego etapu w życiu człowieka, końcem okresu szkoły podstawowej i presją rodziców, nauczycieli na naukę jako najważniejszą wartość w tym okresie życia.

Aspiracje zawodowe i edukacyjne

Aspiracje edukacyjne warunkują aspiracje zawodowe. Stąd w literaturze przedmiotu pojęcia te występują zamiennie. Badanie ich opiera się na analizie dokonanych przez respondentów wyborów zawodów, które w przyszłości chcie-

liby wykonywać. Z analizy zestawienia 68 kategorii zawodowych przedstawionych przez ankietowanych zdaje się wynikać, że bardzo wielu uczniów klas ósmych i siódmych — około 21%, nie potrafi odpowiedzieć, jaki zawód chciałoby wykonywać w przyszłości. Mniej więcej co piąty uczeń — *nie wiem i brak odpowiedzi* — ujawnił to wprost. Pozostała część uczniów wskazuje pewne zawody, np. mechanik — 5,9%, fryzjer — 4,9%, prawnik — 3,9%, ekonomista — 2,9%, informatyk — 2,9%, nauczyciel 2,9%, sportowiec — 2,9%, sprzedawca — 2,9% itp. Jednak wiele spośród nich to wskazania dotyczące nie tyle zawodów, ile opisów zajęć, jakie chcieliby ankietowani wykonywać. Pojawiły się także na liście zawodów raczej stanowiska niż zawody, np. prezydent 1 uczeń — 0,3%, kierownik 3 uczniów — 1%, asystent dyrektora 1 uczeń — 0,3% itp.

Można zatem przypuszczać, że odsetek niezdecydowanych co do wyboru zawodu jest jeszcze większy. Tymczasem struktura polskiego szkolnictwa jest taka, że uczniowie ostatnich klas szkół podstawowych muszą podejmować decyzje dotyczące ich dalszego życia. Zdaniem Ewy Syrek *należy podkreślić, że młodzież szkół podstawowych nie zawsze jest przygotowana i zdolna ze względu na wiek do podejmowania właściwych decyzji w tym zakresie. Wiek osób podejmujących decyzje o wyborze zawodu jest istotny jak również sytuacja decyzyjna — tzn. sytuacja, w której dokonuje się ostatecznego wyboru* (s. 76).

To placówki, takie jak poradnie psychologiczno-pedagogiczne, winny pomóc młodzieży w wyborze zawodu zgodnego z zainteresowaniem, zdolnościami, rozwojem intelektualnym i zdrowiem. Z powątpiewaniem możemy patrzeć na świadomy wybór szkoły ponadpodstawowej i wybór zawodu u wielu uczniów ostatnich klas szkół podstawowych. Interesujące jest, że wśród „wymarzonych” przez młodzież zawodów nie pojawiły się u uczniów ani razu zawody górnik i hutnika, a więc te tradycyjnie kojarzone z przemysłem województwa katowickiego. Na liście tej znalazły się — dość często wskazywane — prawnik, ekonomista, informatyk, nauczyciel, a więc te związane i charakterystyczne dla sfery usług społeczeństw rozwiniętych. Również u młodzieży klas maturalnych wśród wybieranych dla siebie zawodów nie zanotowano typowych dla regionów zawodów górniczych i hutniczych. Wśród wybieranych dla siebie przez młodzież zawodów największą popularnością cieszą się te, które kojarzą się z usługami w społeczeństwie nowoczesnym. Są to: automatyk, informatyk, elektronik, nauczyciel, specjalista od marketingu, zarządzania, public relation, a więc te związane z planowanym typem szkoły wyższej i kierunkiem studiów preferowanych przez ankietowanych, 21 % osób nie odpowiedziało na to pytanie lub określiło, że nie wie, jaki zawód wybrałoby.

Górnośląski Okręg Przemysłowy ze względu na restrukturyzację przemysłu potrzebuje fachowców z wyższym wykształceniem, którzy zaspokoiliby potrzeby gospodarki tego regionu, są to jednak inne specjalności niż górnictwo czy hutnictwo, bowiem ten rynek pracy przede wszystkim wymaga przekwalifikowania.

Młodzież wybiera określone zawody zgodnie z własnymi zainteresowaniami — 65,3%, gratyfikacjami finansowymi, jakie w tym zawodzie występują — 39,5% i znając rynek pracy, bowiem zdają sobie sprawę, że istnieje duże zapotrzebowanie na fachowców w tej dziedzinie — 30,4%. Wśród swobodnych sformułowań uczniów wystąpiły takie wypowiedzi (pojedyncze), które nie mieściły się wśród danych do wyboru, motywów zawodowych. Najczęściej pojawiały się takie określenia, jak: — *bo jest ciekawy, ... uważam, że to najodpowiedniejszy zawód dla kobiety... bo innej normalnej szkoły nie ma ... bo wykorzystam w nim znajomość języków obcych...*, *chcę pomagać innym* itp. (oryginalne wypowiedzi uczniów). Rangując motyw wyboru zawodu, najczęściej na pierwszym miejscu podawano: zainteresowania — 57,1%, wysokie wynagrodzenia w tym zawodzie — 11,9%, czy duże zapotrzebowanie na fachowców w tej dziedzinie — 8,5%. Na drugim miejscu najczęściej podawano, że motywem było wysokie wynagrodzenie — 27,6% i zapotrzebowanie na fachowców w tej dziedzinie — 21,9%. Zdecydowana większość badanych po zakończeniu nauki w szkole średniej, „na teraz”, chce dalej kontynuować naukę — 68,3%, studiować i pracować — 11,6%, znaleźć dobrą pracę — 5%, a 2 osoby — 0,6% chce odpocząć „wreszcie” od nauki!

Wynika więc, że u młodzieży przeważa chęć dalszej nauki, ale w powiązaniu z pracą i potencjalnymi perspektywami. Z analizy aspiracji zawodowych wynika, że badana młodzież zarówno ostatnich klas szkoły podstawowej, jak i maturzyści mają wysokie aspiracje edukacyjne i zawodowe jednak w dążeniach i zamierzeniach życiowych istotne są wartości związane z rodziną i zdrowiem.

Ponadto wynika, że wobec większości badanych nie stosowano prawidłowej preorientacji, a zwłaszcza orientacji zawodowej. Badani uczniowie instynktownie wybierają przyszłe zawody z własnymi preferencjami, zainteresowaniami, zdolnościami czy cechami osobowościowymi i stanem zdrowia. Należałoby pomóc zwłaszcza tym uczniom, którzy są niezdecydowani lub nie wiedzą, co wybrać dla siebie. Stąd potrzeba właściwego ukierunkowania zawodowego, zapoznanie uczniów z zawodami, które są ważne dla regionu Śląska, informowanie o rynku pracy, udzielanie porad dotyczących wyboru zawodu uczniom i rodzicom poprzez kontakty z doradcami zawodowymi, psychologami, pedagogami, czy pracownikami socjalnymi.

Próba rekapitulacji

W zaprezentowanej analizie skoncentrowano się przede wszystkim na aspiracjach edukacyjnych i zawodowych młodzieży będącej w okresie dorastania. Ich poziom zależy w sposób istotny od szeregu czynników, do których zaliczyć można przede wszystkim pochodzenie społeczno-terytorialne (miasto – wieś), możliwość dostępu do oświaty, sytuację materialną rodziców, pochodzenie społeczne i wykształcenie. Co potwierdzają dane ogólnokrajowe oraz nasze bada-

nia. Większość badanej młodzieży niezależnie od wieku przyjmuje postawę optymistyczną i uważa, że uda jej się zrealizować swoje plany w przyszłości. Jeśli chodzi o realizację takich planów, jak dostanie się do wybranej szkoły lub na studia oraz znalezienie pracy w wybranym zawodzie, istotnie bardziej pewni tego są maturzyści niż uczniowie ostatnich klas szkoły podstawowej. Przepuszczalnie wiąże się to z pewniejszą i realną oceną swoich szans, jak i z realną oceną aktualnej sytuacji społecznej w Polsce (głównie bezrobocia) dokonywaną przez maturzystów.

Podsumowując przeprowadzone badania, przede wszystkim należy podkreślić wysokie aspiracje edukacyjne młodzieży zarówno tej z klas maturalnych, jak i tej z ostatnich klas szkoły podstawowej. Niemal wszyscy uczniowie złożyli deklaracje, że po ukończeniu aktualnej szkoły chcą kształcić się dalej. Uczniowie szkół podstawowych najczęściej wybierają liceum ogólnokształcące, technikum lub liceum zawodowe — jako dalszą drogę kształcenia. Zaledwie co dziesiąty uczeń decyduje się na zasadniczą szkołę zawodową. Zrealizowanie tych deklaracji prowadzić może (pod warunkiem, że młodzież spotka się z wystarczającą ofertą szkół średnich) do znacznych zmian w dzisiejszej strukturze kształcenia na poziomie ponadpodstawowym.

Najczęściej podawanym motywem podjęcia nauki w szkole średniej przez maturzystów była chęć kontynuowania dalszej nauki, jednak zauważalna jest również wysoka pozycja wpływu kolegów, popularność szkoły i przypadku decydującego o wyborze szkoły. Rodzina i środowisko zamieszkania oraz wpływ grupy rówieśniczej ma istotny wpływ na jakość i poziom aspiracji edukacyjnych i zawodowych badanej populacji. Związane jest to z istnieniem habitusu oświatowego precyzyjnie opisanego w literaturze przez Pierra Bourdieu i Jean-Claudea Passerona. Jest on wynikiem socjologicznej interioryzacji obiektywnie istniejących w rzeczywistości szans awansu, który można zmierzyć statystycznie.

Ze względu na stosunkowo wysoki odsetek młodzieży niezdecydowanej, nie umiejącej określić swojej drogi kształcenia, należałoby dopracować system preorientacji zawodowej i doradztwa zawodowego wśród uczniów szkół średnich. Zauważalny jest również fakt, że młodzież różnego pochodzenia nie jest równo reprezentowana we wszystkich rodzajach szkół średnich. W liceach ogólnokształcących nadreprezentowana jest młodzież pochodzenia inteligenckiego przy niedoprezentacji głównie młodzieży pochodzenia chłopskiego czy robotniczego. W technikach czy liceach zawodowych notuje się zjawisko odwrotne. W przypadku uczniów ostatnich klas szkoły podstawowej są widoczne wyraźne zróżnicowania w wyborach szkół ponadpodstawowych dokonywane przez dzieci ze środowisk wiejskich i miejskich. Dzieci „wiejskie” najczęściej decydują się na zasadnicze szkoły zawodowe i technika, dzieci miejskie wybierają przede wszystkim licea ogólnokształcące.

Podwyższanie aspiracji edukacyjnych młodzieży zależy od poziomu wykształcenia rodziców ich ambicji i aspiracji, warunków materialnych rodzin,

a także od samooceny siebie w roli ucznia czy zadowolenia z kształcenia i aktualnej szkoły. Większość uczniów szkół podstawowych wydaje się zadowolona ze swych szkół i nie widzi potrzeby ich zmieniania. Jednak głosy krytyczne, jakie ujawniają się wśród osób niezadowolonych, dotyczą wyposażenia szkół, stanu technicznego oraz nauczycieli. Są oni oceniani przez uczniów jako niekompetentni, nadmiernie surowi. Zgodnie z deklaracjami uczniów szkół średnich, co czwarty z nich nie jest zadowolony z nauki w szkole, do której uczęszcza. Niemal co trzeci uczeń w klasie maturalnej chciałby zmienić szkołę. Jest to bardzo niepokojące tym bardziej, że powodem chęci zmiany są pomyłki w wyborze głównie technikum, zmiana zainteresowań, ale i rozczarowanie poziomem nauki czy nauczycielami.

Dla większości badanej młodzieży nauka, uczenie się, wykształcenie jest wartością instrumentalną, której realizacja umożliwi osiągnięcie innych celów. Są nimi ciekawa, atrakcyjna praca i przede wszystkim — wartości materialne. Cele życiowe uznawane przez badaną młodzież różnią się między sobą, jeśli chodzi o ich rangę w życiu, nie różnią się, jeśli chodzi o treść czy zakres. Są to cenione wartości przez całą badaną młodzież w okresie dorastania, niezależnie od wieku. Należą do nich: szczęście rodzinne, osobiste, interesująca praca, zdobycie wykształcenia, zdrowie.

Podsumowując badania, można przypuszczać, że takie wybory mają istotny związek z aktualną sytuacją społeczną oraz zachodzącymi zmianami społecznymi, z niepewnością sytuacji na rynku pracy (bezrobociem), ciągłymi przemianami społeczno-ekonomicznymi, obciążeniem szkół średnich i wyższych itp.

Stąd wśród „wymarzonych” przez młodzież zawodów nie pojawiły się zawody górnik, hutnik, a więc te tradycyjne kojarzone z przemysłem. Młodzież preferuje zawody „nowoczesne”, związane z usługami, postępem technicznym i technologicznym, jak: prawnik, ekonomista, informatyk, automatyk, nauczyciel. Są to zawody charakterystyczne dla sfery usług społeczeństw postindustrialnych. Dynamika zmian aspiracji oświatowych polega na przejściu od modelu wyborów oświatowo-zawodowych, tradycyjnie nakierunkowanych na zdobycie konkretno-zawodowego przygotowania do modelu dalszego kształcenia związanego z zainteresowaniami, wysokimi wynagrodzeniami, jakie są możliwe dzięki wykształceniu, przekazaniem, że istnieje duże zapotrzebowanie na „fachowców” — specjalistów w danej dziedzinie. O kształceniu w opiniach badanej młodzieży decyduje więc chęć nauki, ale nauki połączonej z pracą. Nauka, wykształcenie mają być środkami do zapewnienia atrakcyjnej pracy ze względu na zdobyty „modny zawód” (ceniony, poważany). Są to zawody wymagające wysokich kwalifikacji, a także dające wysokie dochody pieniężne, status społeczny, ale w obecnych warunkach nie dające gwarancji pracy.

W naszych czasach nie ma jedynie słusznej koncepcji kształcenia; społeczeństwo różnicuje się, powstają nowe instytucje, klasy i grupy zawodowe. W pro-

cesie edukacyjnym trzeba też uwzględnić obramowania kulturowe i tradycje narodowe, a także talenty oraz zainteresowania jednostek. W sposób standardowy i jednolity można produkować meble, a nie wychowywać ludzi (J. Koziński. 1996. s. 162).

Bibliografia

- Bourdieu, P., Passeron, J., C. (1990). Reprodukcyjność. Elementy teorii systemu nauczania. Warszawa: PWN.
- Czarnecka, S. (2000). Decyzje i aspiracje edukacyjno-zawodowe uczniów liceum ekonomicznego w Częstochowie. [W:] Pawlica, B., Szczepański, M.S., Wagner, I. (Red.). Polska szkoła: Szkoła i system edukacyjny w procesie przemian. Zapis dekady transformacji. Częstochowa – Katowice: Śląsk.
- CBOS. (IV – 1996). Młodzież Polska 1996. Ogólnopolska reprezentacja młodzieży klas ósmych szkół podstawowych. Warszawa.
- Domański, H., Rychard, A. (1997). Elementy nowego ładu. IFiS PAN. Warszawa
- Edukacja w warunkach zagrożenia. (1990). Podstawowe tezy raportu Komitetu Ekspertów do spraw Edukacji Narodowej. Warszawa – Kraków.
- Janowski, A. (1977). Aspiracje młodzieży szkół średnich. Warszawa: WSiP.
- Jarosz, E., Syrek, E. (1992). Aspiracje edukacyjne i ich determinanty, [W:] Radziewicz-Winnicki, A. (Red.). Pedagogika społeczna u schyłku XX wieku. Katowice: Wyd. UŚ.
- Klimowicz, G., Kościanek-Kukacka, J., Kozłowski, W. (1994). Dylematy ucznia. Z doświadczeń dorastającej młodzieży. Warszawa: WSiP.
- Kłoskowska, A. (1970). Wartości, potrzeby, aspiracje kulturalne małej społeczności wiejskiej. Studia Socjologiczne, 3.
- Koziński, J. (1996). Koniec wieku nieodpowiedzialności, eseje humanistyczne. Warszawa: Santorski & Company.
- Kwieciński, Z. (1980). Drogi szkolne młodzieży a środowisko. Warszawa: WSiP.
- Lewowicki, A. (1987). Aspiracje dzieci i młodzieży. Warszawa: WSiP.
- Milian, M. (2000). Aspiracje zawodowe studentów kierunków niepedagogicznych w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Częstochowie. [W:] Pawlica, B., Szczepański, M.S., Wagner, I. (Red.). Polska szkoła: Szkoła i system edukacyjny w procesie przemian. Zapis dekady transformacji. Częstochowa – Katowice.
- Muszyński, H. (1990). System wychowania i opieki w szkole i poza szkołą. Warszawa – Kraków – Wrocław – Gdańsk: Ossolineum.
- Pilch, T. (2000). Reforma edukacji a moralne niepokoje współczesności. [W:] Pawlica, B., Szczepański, M.S., Wagner, I. (Red.). Polska szkoła: Szkoła

- i system edukacyjny w procesie przemian. Zapis dekady transformacji. Częstochowa – Katowice: Śląsk.
- Skorny, Z. (1980). Aspiracje młodzieży oraz kierujące nimi prawidłowości. Warszawa – Wrocław – Kraków – Gdańsk: Ossolineum.
- Skorny, Z. (1993). Aspiracje, [W:] Pomykało, W. (Red.). Encyklopedia pedagogiczna. Warszawa: PWN.
- Syrek, E. (1986). Aspiracje życiowe młodzieży niedostosowanej społecznie. Katowice: Wyd. UŚ.
- Szczepański, J. (1970). Elementarne pojęcia socjologii. Warszawa: PWN.
- Szczepański, M.S. (1992). Pokusy nowoczesności. Polskie dylematy rozwojowe. AMP. Katowice – Tychy.
- Szczepański, M.S. (1993). (Red.). Raport o stanie oświaty województwa katowickiego. Katowice: Kuratorium Oświaty.
- Szczepański, M.S. (1996). Lokalne wyzwania edukacyjne a proces restrukturalizacji województwa katowickiego. [W:] Tausz, K. (Red.). Restrukturalizacja przedsiębiorstwa górniczego i gminy. Katowice. Prace Naukowe Głównego Instytutu Górnicztwa. seria Konferencje nr 9.
- Szczepański, M.S., Łuszczuk, W., Tausz, K. (1999). (Red.). Tornister i restrukturalizacja. System oświaty jako czynnik modernizacji województwa katowickiego i (śląskiego). Katowice: GIG.
- Szefer-Timoszenko, J. (1981). Aspiracje w życiu człowieka. Katowice: UŚ.
- Woźniak-Krakowian, A. (1999). Uczniowie szkół województwa katowickiego w latach 1990 – 1997. Dynamika aspiracji i oczekiwań oświatowych. [W:] Szczepański, M.S., Łuszczuk, W., Tausz, K. (1999). (Red.). Tornister i restrukturalizacja. System oświaty jako czynnik modernizacji województwa katowickiego i (śląskiego). Katowice: GIG.

Agata WOŹNIAK-KRAKOWIAN

Educational and vocational aspirations

Summary

Educational aspirations are based on vocational aspirations. Their level depends on many factors: social and territorial origin (city/village), availability to educational system, material status of family, social origin and education level of parents.

The results of research are: youth is characterized by high level of educational aspirations. For most young people learning is very important value, which is foundation to achievement the other purposes. These are: interesting job and materialistic values.

Aims of life of young people are happiness with family, interesting job, health and finish higher level of education. These goals are connected with social situation and social and economic changes with unstable situation on a labour market (unemployment). Young people are looking for jobs which require higher level of qualifications and which gives money and social status.